

András Orsolya

CSIPKE-ELŐHÍVÁS

ERDÉLYI MAGYAR NŐÍRÓK. SZERKESZTETTE BALÁZS IMRE JÓZSEF.
KORUNK – KOMP-PRESS KIADÓ, KOLOZSVÁR, 2022.

„Mindent behálózó, vékony szálak, fonalak, gombolyagok dzsungel a földben, a puha aljnövényzet, a fűvek és kövek alatt. Fonalainak rettentő ereje van, behatolnak minden apró kis rög közé, befonják a fák gyökerét, s végtelenül lassú mozgásukban egy ideig feltartóztatják a hatalmas sziklákat. A gombaszövedék olyan, mint a penész – fehér, finom, hideg –, ezüstös, föld alatti csipke, nedves telep-azsúrok, a világ iszamos köldökzsínóirjai.”

(Olga Tokarczuk: Óskor és más idők, ford. Körner Gábor)

Az *Erdélyi magyar nőírók* című 2022-es tanulmánykötet előszavában a szerkesztő, Balázs Imre József megfogalmazza a projekt célkitűzését. Ez nem a női szerzők egyéni teljesítményeinek vizsgálata, hanem az, hogy feltérképezze ezeknek az életműveknek egyfajta hálózatát, körvonalazza az irodalmi hagyomány mintázatait. Mivel a női szerzők a (helyi) irodalomtudományos, illetve -kritikai diskurzusban általában a kánon szélére szorulnak, olyan ez a munka, mintha egy eddig láthatatlan, a föld alatt rejtőző, de elevenen lüktető gombaszövedék csipkemintáit tennék hozzáférhetővé a kutatók, vagy mintha egy hosszú ideig csak negatívban őrzött, de rendkívül izgalmas életheletet megörökítő fényképsorozatot hívnának elő.

Hogy ez a megközelítés miért fontos, szintén az előszóból derül ki. Balázs Imre József Menyhért Anna munkásságára hivatkozva rámutat, hogy a női szerzők által létrehozott szövegek mintázatainak láthatóvá tétele olyan erőteret rajzol ki, amely felszabadító a következő generációk alkotói számára. Éppen ezért – a tanulmánykötet célkitűzéséhez alkalmazkodva – az alábbiakban nem a megjelenés sorrendjében tekintem át a belefoglalt munkákat, hanem olyan témák és szempontok köré csoportosítva, amelyek számomra

segítettek megszerezni az erdélyi/romániai magyar nőírói hagyomány 1920 és 2020 közötti mintázatait – lévén, hogy a tanulmányok szövegkorpusza ezt az időszakot öleli fel. Mivel a könyv egy többkötetesre tervezett sorozat első darabja, előrebocsájtom, hogy természetesen nem a teljesség igényével történik az erdélyi nőírói hagyomány áttekintése az alábbiakban.

A női szerzők helyzete az (író)társadalomban

Önmagában az is érdekes kérdés, hogy miért szükséges a női szerzők munkásságát külön vizsgálni. Ez felvetődik Nagy Emese Ingrid tanulmányában, aki Ignác Rózsa első regényéről írva kifejti, hogy nem mindig célravezető ezt külön kategóriaként kezelni, mivel beskatulyázza a szerzőket, és beszűkíti műveik értelmezési horizontját. Ugyanakkor természetesen fontos láthatóvá tenni a sajátosan női látás- és írásmódot, hisz ezért született ez a hiánypótló kötet. Így nemcsak ez a könyv, hanem az egész kutatási terület két véglet közötti érzékeny egyensúlyi helyzetben létezik, amit a spanyol nyelvű országok feminista diskurzusának szóhasználatával az egyenlőség és a különbözőség feszültségeként tételezhetünk. Mikor válik az egyenlőség kényszerű uniformizálássá? Hogyan jelenthet a különbözőség kreatív potenciált? Kitől lehet egyáltalán különbözni, azaz mi definiálja a férfi és a női szerepköröket?

Ezekre a kérdésekre igen árnyalt válaszok adhatók, amelyeket a kötet szerzői érzékeny és kreatív módon, filológiai alaposággal közelítenek meg. Az említett szövegben Nagy Emese Ingrid például vizsgálja a férfi és női kritikusok eltérő bírálatait Ignác Rózsáról, és kitér a „nőies”, illetve „férfias” jelzők használatának helyi értékére a korszak kontextusában. Csiszer Katalin tanulmánya Berde Mária és Tompa László levelezésével foglalkozik. A két szerző szakmai és személyes kapcsolatának dinamikáját érezhetően befolyásolják a nemi szerepek és sztereotípiák, nem beszélve arról, hogy a szövegekről szóló levélváltásban a nemek hierarchizálása a műfajok hierarchizálásában tükröződik.

A női szerzők (el)ismertségi problémáinak sajátos esete a „művészfeleség” szerepköre. Erre példa a kötetben Várady Emese *Tartozás* című köteté, amelyet Balogh Mónika vizsgál, megvilágítva Szilágyi Domokos szerepét abban, ahogyan Várady Emese (nem) írt. Hasonló példa Polcz Alaine életműve, amely az irodalmi kánon peremére szorult, mivel hosszú ideig mindenki csak Mészöly Miklós feleségeként tekintett rá, amint azt Ádám Szilamér említi az *Asszony a fronton* értelmezésében.

Látható tehát, hogy a női szerzőknek már a szakmabeliek (írók, költők, kritikusok) körében sem könnyű érvényesülniük. Erre tevődik rá a nőírók „polgári” társadalmi státusza, amire például Miklós-Dobos Noémi is utal a Thury Zsuzsa önéletrajzi regényéről szóló tanulmányában. Thury házimunkáról, női függetlenségről szóló írásait Miklós-Dobos Noémi Simone de Beauvoir munkásságával kapcsolja össze, és valóban, ezek a témák, szinte korukat megelőzve, a feminizmus második hullámához köthetők.

Fontos azonban megemlíteni, hogy a női szerzők helyzete nem mindig hátrányként definiálható, pontosabban éppen az írásban fordulhat át előnybe. Erre példa a kötetben Balázs Imre József tanulmánya Thury Zsuzsáról. Noha Thury fiatal újságíróként gyakran került olyan helyzetbe, hogy kioktatták, sőt megalázták, de éppen alárendelt pozíciójából fakadóan tudott olyasmikre is rálátni, amire domináns férfi kollégái nem. A helyzet adott, azonban annak szubverziója a kreatív tevékenységnek köszönhető, aminek eredménye Thury periférikus pozícióból megírt, s emiatt eredeti riportjai, köznapi részletekre is kitérő korrajzai, szociális érzékenységre valló személyes interjúi, mindez pedig stílusát is meghatározza.

Női írás

*„– Lehet, hogy hibásnak érzem magam, hogy nem tekintelek nőnek. Idézőjelben. A nőt idézőjelben értem. Vagyis hogy van... vannak jellegzetesen női jellemvonások, tudod.
– Nem értem pontosan, hogy mire gondolsz.
– Olyan tulajdonságok, amik... nőkre jellemzők.
– Azok emberi tulajdonságok. És akkor nincs is szükség már válaszra*

(Obiectiva Theodora)

A tanulmánykötet számomra legérdekesebb kérdése az, hogy miként jellemezhetnénk a női írástechnikákat, illetve hogy léteznek-e ilyenek egyáltalán. Ez a kérdés a kötet minden tanulmányában megjelenik valamilyen formában, és a szerzők igényességére és érzékenységére vall, hogy elkerülik az esszencialista értelmezések csapdáit. Itt is igen kényes egyensúlyról van ugyanis szó: hogyan írhat az ember értelmezést a nemi szerepekről anélkül, hogy sztereotipizálna, és hogyan adhatna bármire is magyarázatot anélkül, hogy banálisá egyszerűsítene a vizsgált problémát?

Úgy vélem, a kötetben az a megközelítésmód körvonalazódik, hogy a nők sajátos életvilága az, ami az írásukat meghatározza. Vagyis nem a férfi és női szerzők eltérő technikáinak magasabb vagy silányabb esztétikai értékéről van szó, hanem arról, hogy nőként a szerző (az ember) másként és/vagy mást él meg, mint a férfiak, és ezért alkotásának fókusza és perspektívája más. Az eltérő technika és poétika a látható végeredmény, de ennek láthatatlan, kevésbé hozzáférhető háttere, forrása az eltérő tapasztalat és észlelés.

Ez olyan szövegértelmezésekből vált számomra világossá, mint Sebestyén Kinga tanulmánya, melyben Berde Mária *Tűzes kemencéjét* Flaubert *Bovarynéjával* veti össze. Sebestyén kifejti, hogy a női perspektíva és fókusz nem Berde művének felszíni része, hanem sajátos írásmódot és struktúrát teremt az elbeszélés számára. Vagyis a *Tűzes kemence* cselekményét nem beszélhetné el ugyanígy egy férfi, már csak azért sem, mert a házasságtörés társadalmi megítélése nagyon különböző a férfi és női elkövetők esetében. Tehát a művészet, amely a valóság szubjektív megismerése, olyan fiktív világot tudhat csak tükrözni, és úgy, amilyet és ahogyan azt a művész társadalmi meghatározottságában érzékel és értelmez.

Hasonló a gondolatmenete Bucs Réka Varró Ilona novelláival foglalkozó tanulmányának: a szerző Varró ars poeticájából indul ki, miszerint csak arról írhat hitelesen, amit ismer, ez pedig a „plebejus világnézet”, illetve „a nő sorsa, a szenvedés”. Bucs Réka a női írás mibenlétére kérdez rá, amikor azt mérlegeli, hogy a sztereotipikusan tökéletes nő képét „szétíró” próza „megteremthet-e egy sajátos női nyelvet”, amely szubverzív és megerősítő (*empowering*). Maga az írás folyamata, a saját történet elbeszélése ágenciával ruházza fel a női szerzőket és szereplőket, ezáltal a szenvedésként felfogott sors passzív elfogadásának helyét a cselekvés, az alkotás veszi át. Varró Ilona novelláiban a főhősök gyakran irigykednek a csinosabb, fiatalabb – azaz sztereotipikusan sikeresebb – nőkre, áldozatként vagy mártírként viselkednek. A megerősítő, alkotó pozíció lényege, hogy maga az írás egyik véglettel sem azonosul, s ezáltal mindkettőre képes reflektálni, vagyis a kreativitás ebben az esetben akár spirituális felülemelkedésnek, elmélyült szemlélődésnek is tekinthető.

Magára a tapasztalás és az észlelés mivoltára is reflektálnak a kötetbe gyűjtött szövegértelmezések, például az Airizer Andreáé, aki a testi érzékelés szerepével is foglalkozik Hervay Gizella poétikájában. Erdős Katalin Adonyi Nagy Mária verseiről szóló tanulmányának kulcsszavai az emóció, a tapasztalat és a képzelet, így a művészi teljesítmény voltaképpen az érzékenység kifinomultságán és a fogékonyságon múlik. A tapasztalható világ

dinamizmusa, állandó változása az észlelés éberségét és fluiditását követeli meg, s ezáltal lehetnek Adonyi Nagy Mária versei aktuálisak, a mai olvasó számára is nyitottak. Felvetődik a kérdés, hogy az emotivitás, nyitottság, fluiditás vajon tipikusan női tulajdonságok-e. Úgy vélem, mindannyiunkban megvannak a hagyományosan férfiasnak és hagyományosan nőiesnek tartott tulajdonságok is, azonban fontos szerepet játszik, hogy a környezetünk melyeket erősíti.

Történelem és identitás női szemmel

A kötetben több olyan tanulmányt is találunk, amelyek bizonyos történelmi események irodalmi feldolgozásait értelmezik. Ezek között olyan traumatikus időszakok is tematizálódnak, mint a második világháború, a kommunista diktatúra vagy a közelmúltból a pandémia. Itt ismét felbukkan a már említett „alulnézet”, azaz periferikus perspektíva, hiszen az elemzett szövegek szerzői, mint Polcz Alaine, Hervay Gizella vagy Márcuțiu-Rácz Dóra nem ikonikus helyszíneken játszódó, emblematikus történelmi pillanatokról írnak, hanem arról, ahogyan ezek a hétköznapi tapasztalatra, a személyes élettörténetekre hatnak.

Ádám Szilamér a történelmi és személyes trauma összefonódását Polcz Alaine *Asszony a fronton* című szövegében találóan a „kétfrontos háború” kifejezéssel illeti, hiszen az elbeszélő számára párhuzamosan bontakozik ki házasságának krízise és a világháború borzalmi. Fodor Orsolya erről a szövegről szintén a személyes nézőpontot hangsúlyozva ír, a kirekesztettség és megbélyegzettség tapasztalata felől közelíti meg azt. A világháború értelmezését sokkal árnyaltabbá teheti az olvasó számára, hogy a történelmi események az elbeszélő testi tapasztalatában válnak érzékelhetővé. A nyilvános, illetve a privát térhez kapcsolódó események egymásba fonódását Márcuțiu-Rácz Dóra költészetében Fazakas Réka a „the personal is political” feminista jelmondat felől értelmezi, hangsúlyozva a fiatal költőre jellemző szociális érzékenységet és a társadalomrajz interszekcionális voltát.

Az interszekcionális nézőpont a kulcsszava azoknak az értelmezéseknek is, amelyek az erdélyi identitással foglalkoznak. Sebestyén Kinga például az Ignác Rózsáról szóló tanulmányában rámutat a többszörös kisebbség szerepére, tudniillik hogy a nemzeti és nyelvi kisebbséghez tartozók hátrányait halmozza a szűkös anyagi helyzet, emellett az identitáshoz olyan tényezők is hozzátartoznak, mint a nem és a kor. Így az erdélyi identitás a monolit, sztereotipikus beskatulyázás helyett rétegzettségében válik láthatóvá, külö-

nös tekintettel arra, hogy ezt Ignác egyéni élettörténeteken keresztül, azaz nagyon személyesen ábrázolja. Major Gergely Erdélyi Ágnes *Kovácsék* című regényéről szóló értelmezésében az interkulturális tapasztalatokra reflektál, és kitér a szöveg térszerkezetére is. A történelmi események alulnézeti perspektívájára jellemzően ugyanis a cselekmény nagy része privát és periférikus terekben játszódik.

A fenti áttekintést összefoglalva elmondható, hogy az *Erdélyi magyar nőírók* című tanulmánykötet hozzájárul ahhoz, hogy kevésbé ismert női szerzők munkásságáról tájékozódhassunk. A választott szerzők társadalmi helyzete és szakmai elismertsége nem mindig volt méltányos, azonban ebből kreatív és szubverzív módon akár előnyt is kovácsoltak. Ezért a poétikájukat lendületben tartó mozgás az, ahogy áldozatból alkotóvá, ágenssé alakulnak az írás révén. A női írástechnikákat a női életvilág határozza meg, ezért a művekben megjelenő társadalom- és történelemszemléletet az alulnézet, a szociális érzékenység, az interszekcionális nézőpont, valamint a periférikus terek és hétköznapi történetek bemutatása jellemzi.

A kötet egyetemi hallgatók, fiatal kutatók, pályakezdő kritikusok munkájának eredménye. Kíváncsian várom az *Erdélyi magyar nőírók* további darabjait, a csipkeminta újabb részeinek előhívását.

Balog Alexandra

„EGY FÉLSZÓ HÁNYAD- RÉSZE FÉR EL EGY VÍZCSEPPBEN?”

BALÁZS IMRE JÓZSEF: *ÉJSZAKÁK A ZENBEN*. PRAE KIADÓ –
LECTOR KIADÓ, BUDAPEST–MAROSVÁSÁRHELY, 2022.

A valódi jelentések feltárásának lehetősége túlmutat a feltételezett bonyolultságon, még akkor is, ha jól ismerjük a körülöttünk lévő anyagot, a megismerési folyamatot és a rendelkezésünkre álló szereplehetőségeket. Balázs Imre József *Éjszakák a zenben* című kötetében ennek a felderítési folyamat-